

MARJATTA OKKO

Dokumentaation näkökulma kirjasto- ja informaatiopalvelualan koulutusmurroksessa 1960- ja 1970-lukujen vaihteen Suomessa

Okko, Marjatta, Dokumentaation näkökulma kirjasto- ja informaatiopalvelualan koulutusmurroksessa 1960- ja 1970-lukujen vaihteen Suomessa. [Documentation and the development of education in library and information science in Finland at the turn of 1960s to 1970s]. *Kirjastotiede ja informatiikka* 5 (3): 88–95, 1986.

The state of the art of documentation in Finland in the 1960s is outlined. In 1967–69 a comprehensive plan was made to cater for university-level education of information officers and users of information as well as for information research. Owing to the narrowing down of the scope of documentation in the course of intensification of governmental science policy, and, because of contemporaneous efforts to rise the subacademic vocational education of librarians to an academic level, the plan was never realized. Three lines of subsequent development can, however, be discerned: 1) One-year courses in information service work for university graduates, planned as a temporary arrangement, were started in 1968 and are still offered, today under the auspices of the Technical University of Helsinki; 2) User education, planned as a programme linked with information systems research, is today the responsibility of academic libraries; 3) A chair of Library and Information Science was founded at the University of Tampere in 1971, an apparent compromise between the educational efforts of both documentalists and librarians. Today the discipline is understood to be a unified field of research and education.

Address: Department of Library and Information Science, University of Tampere, P.O.B. 607, 33101 Tampere 10, Finland

Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistyksen vuoden 1986 kevätseminaarissa tarkastelun kohteena oli kirjastotiede ja informatiikka -nimisen tieteenalan muotoutuminen oppituoliksi ja ainelaitokseksi Tampereen yliopistoon. Seminaarin järjestäjiltä sain tehtäväksi esittää informatiikan näkökulman murrokseen, jossa kirjastoammatillinen koulutus nostettiin yliopistolliseksi oppiaineeksi. Tehtävä osoittautui siihen tarttuessani huomattavasti monisyisemmäksi kuin sen vastaanottaessani tulin ajatelleeksi. Siitä osoitukse-
na on, että laatiessani seminaarin alustuksen poh-

jalta tämän artikkelin, olen antanut näkökulmal-
le dokumentaation nimen.

Informatiikka uudissanana

Tässä käsiteltävänä ajanjaksona, 1960-luvun puolivälistä 1970-luvun alkuvuosiin, »informatiikka» tulla tupsahti Suomeen uudissanatuliaina FID:n (Fédération Internationale de Documentation) vuoden 1966 yleiskokouksesta. Suomalaisessa 1960-luvun todellisuudessa se oli paljolti vain sana, lähinnä uusi nimilappu, jonka

saattoi liimata sellaisen tutkimuksen päälle, jota meillä oli tehty hyvin vähän ja jonka toivottiin voimistuvan. Sanaa saattoi ikäänkuin haistella ja maistella — ja pohdiskella mitä sille pitäisi tehdä vai pitäisikö sille tehdä mitään. Sana eli Suomeen saavuttuaan pari vuotta tietona, että tällaista nimeä A. Mihailov esitti dokumentaatioon liittyvän tutkimuksen ja tieteellisen informaatiotoiminnan tiedeperustaa luovan ajattelutavan ja oppiaineen nimeksi.

1960-luvulla käytössä oli rinnakkain termit kirjallisuuspalvelu ja dokumentaatio. Kirjallisuuspalvelu oli sanasanainen suomennos Ruotsissa käytetystä *litteraturtjänst* -termistä; myös siellä käytettiin rinnakkaisilmaisua *dokumentation*. Molemmat termit ilmaisivat tapaa toimia. Puhuttaessa alalla tehdystä tutkimuksesta pelkkä sana tutkimus riitti ilmaisemaan, että tarkoitettiin toimintatavan tai sen kohteen tieteellistä tarkastelua. Meillä sen ajan toimijoilla oli selvä kuva toimintatavasta, ei sen sijaan sen tieteenalan luonteesta, joka tutki toimialan eri kysymyksiä. Siksi uudissanalla informatiikka oli aluksi enemmän erisnimen kuin merkityksen ominaisuuksia. Se jäi tavallaan odottamaan tulevaa käyttöään.

Dokumentaation tiedonintressi

Etsiessään informatiikan juuria Tuula H. Laaksovirta (1983) on hahmotellut kaksi pääjuurta. Niistä toinen saa ravintonsa tieteen tutkimuksesta, josta informatiikka eriytyi tarkastelemaan informaatiota osana tieteellistä toimintaa ja pohtimaan informaation yhteiskunnallisia yhteyksiä. Tätä juurta hän kutsuu informaation analyysin linjaksi. Toista juurta hän kutsuu informaation kontrollin linjaksi. Siinä käsitykset informaation hallinnan tarpeellisuudesta liittoutuvat ammattikäytännön kanssa. Tämä linja ei syntynyt ottaakseen haltuun ja ymmärtääkseen tieteen avulla tieteellistä kommunikaatiota, vaan se syntyi hallitakseen sitä, kootakseen ja järjestääkseen tietoa ja myöhemmin kontrolloidakseen informaatiota ammattitaidon ja sittemmin teknologian avulla tietotekniikkaa hyväksi käyttäen. Laaksovirta ei väitä, että nämä kaksi linjaa olisivat täysin erilliset, mutta katsoo, että ne ovat enemmän tai vähemmän puhtaina olleet ja ovat edelleen olemassa. Linjat perustuvat erilaiseen tiedonintressiin, hän kirjoittaa, ja katsoo tämän heijastuvan informatiikan teoreettisessa ja metodologisessa kehityksessä.

Koska tulen esityksessäni tarkastelemaan voitopuolisesti Suomen kirjallisuuspalvelun seuran, nykyisen Tietopalveluseuran piirissä liikkuneita ajatuksia ja ideoita, voisi ajatella olevan luontevaa valita tarkastelun näkökulma informaation kontrollin linjalta ja haeskella tällaista informa-

tiikan tiedonintressiä koulutusmurroksen taustalta. Jos tekisin niin, häivyttäisin kuitenkin pois näkyvistä meidän 1960-lukulaisten aidon kiinnostuksen tieteelliseen kommunikaatioon ja omien dokumentaatioponnistelujemme sopeuttamisen siihen omissa työympäristöissämme. Me 1960-lukulaiset dokumentalistit käsitimme dokumentaation osaksi tieteellistä kommunikaatiota. Alkuperäiskoulutuksemme ja »päälle» hankittujen dokumentaatiotietojen ja -taitojen turvin olimme osallisia ja osallistujia tuossa kommunikaatiossa. Siksi emme tarkastelleet tieteellistä kommunikaatiota tieteen tutkimuksellisenä problema-alueena, vaan kiinnitimme huomiota tiedonkulun edistämiseen parhaalla mahdollisella tavalla. Vaadimme toki itseltämme hyvää dokumentalistin ammattitaitoa — meistä moni hankki koulutusta ulkomailta — mutta käsitimme, että ilman informaatioprosessien syvempää ymmärtämistä ammattitaito jäisi hyvin ohueksi, vaikka osaaminen olisi piin kovaa.

Suomalaisen dokumentaation taustoitusta

Ajatuksella dokumentaatiosta osana tieteellistä kommunikaatiota on Suomessa hyvin konkreettinen tausta. Toisen maailmansodan jälkilaskuna Suomi sai osalleen mahtavan suuren sotakorvausvelvoitteen. Rauhansopimuksen ehdot olivat ankarat ja näyttivät ajan mielialoissa jopa ylitsöpääsemättömiltä. Sotakorvaukset maksaakseen — nehän maksettiin tavarana — Suomen oli rakennettava ennennäkemättömän suuri metalliteollisuus. Samaan aikaan oli sijoitettava 400 000 luovutetuilta alueilta evakoitua uusille asuinsijoille ja saatettava sodan loppuvaiheessa runneltu Lappi asuttavaan kuntoon. Maalla oli jälleenrakennuksen ja uudelleenrakennuksen suururakka edessään.

Suomessa sotakorvausteollisuuden rakentaminen ja dokumentaation kehittyminen kuuluvat yhteen. Maan ainoa teknis-tieteellinen kirjasto, Teknillisen korkeakoulun kirjasto oli tuhoutunut täydellisesti Helsingin pommituksissa sydäntalvella 1944. Sotakorvausteollisuuden luomiseen tarvittava tieto oli harvojen ihmisten varassa; uudemmasta teknisestä kehityksestä oli saatu sirpaleitietoa, lähinnä Ruotsin kautta. Tilanteessa oli samoja piirteitä kuin Turun palon aiheuttamassa akatemian kirjaston tuhoutumisessa lähes 120 vuotta aikaisemmin.

Teknillisen korkeakoulun kirjaston uudelleen rakentaminen pääsi vauhtiin 1945 ja samalla kävi selväksi, että rinnalle tarvittiin kiireesti uuden teknis-tieteellisen tiedon hankintatoimintaa niin sotakorvausteollisuuden tarpeisiin kuin teknilli-

sen tutkimuksen ja opetuksen saattamiseksi ripeästi muualla tapahtuneen kehityksen tasalle. Tiedon hankinta muotoutui dokumentaatioksi. 1950-luvulla sitä tarvittiin enenevästi muunnettaessa sotakorvausteollisuutta normaaliolojen teolliseksi tuotannoksi ja tuotekehittelyksi.

Tiedon hankinnan ja jakamisen kysymyksiä käsittelevät ihmiset tarvitsivat toistensa tukea ja kokemusten vaihtoa. He perustivat v. 1947 Suomen kirjallisuuspalvelun seuran. Seuran sääntöjen 1 §:ssä tehtäväalue määriteltiin seuraavasti: Seuran tarkoituksena on edistää tieteellistä, teknillistä ja taloudellista julkaisutoimintaa ja kirjallisuuspalvelua sekä olla yhdyssiteenä näillä aloilla toimivien henkilöiden ja yhteisöjen välillä. Seuran perustavassa kokouksessa päätettiin liittyä kansallisena jäsenenä samoja kysymyksiä käsittelevään kansainväliseen järjestöön FID:iin (Seuraa koskevia lisätietoja, ks. Okko 1972.)

Pidän keskeisen tärkeänä sitä tosiasiaa, että Suomessa mahtuivat dokumentaation kattokäsitteen alle sekä julkaisutoiminta että kirjallisuuspalvelu. Toimialaksi käsitettiin tieteellisen kommunikaation koko formaali puoli.

Jäsenistö oli pitkään varsin heterogeenista. Seuraan kuului erikoiskirjastojen dokumentalisteja ja kirjastonhoitajia, teknillisten ja taloudellisten aikakauslehtien toimittajia, tutkijoita ja tutkimusjohtajia. Muutamat tutkimusjohtajat toimivat auliisti hallituksen jäseninä ja puheenjohtajina aina 1970-luvun alkuvuosille asti, jolloin seuran johto siirtyi dokumentalistien ja erikoiskirjastoväen käsiin. 1980-luvun alusta toimintaa ovat johtaneet informaatiopalvelun kursseilla koulutetut informaattikot. On syntynyt Tietopalveluseura. Muutos on paljon enemmän kuin nimen muutos. Siksi on tähtyttävä huolellisesti muutosten taakse, aikaan, jolloin tutkimusjohtajat vielä osallistuivat toimintaan.

Pysyvän dokumentaatiokoulutuksen synty

Käytin alumpana ilmaisua »me 1960-lukulaiset». Tulimme kirjallisuuspalvelun seuran jäseniksi jo 1950-luvun puolella. Perimme kokonaisvaltaisen ideaperustan jälleenrakentajasukupolvelta ja toimimme siltä pohjalta 1960-luvulla. Pyrimme syventämään ymmärtämystä dokumentaatiosta tieteellisen kommunikaation osana ja pyrimme hahmottamaan alustavaa teoriaperustaa dokumentaatiolle — työnä, toimintatapana, menetelminä — ja sen merkitystä ja antia tiedon loppukäyttäjälle. Emme me kovin syvällisiin pohdintoihin yltäneet, saati sitten tuloksiin, mutta pyrkimys oli aito. Yritimme myös virittää tällaisia keskusteluja seuran kokouksissa. Niistä mi-

nulle on jäänyt elävästi mieleen kokous keväällä 1966.

Kokoushuone oli pitkä ja kapea ja täynnä väkeä, mukana minulle outoja ihmisiä. Pidin esitelmän luokitustutkimuksen uusimmista virtauksista, teemasta, jota seurasin tuolloin aktiivisesti. Kesken esityksen tajusin, että menetin koko ajan yleisöä: Onttoja — minuun, katonrajaan, jonnekin tuijottavia — katseita tuli koko ajan lisää. Aloin jo vakuuttua siitä, että en ymmärrä luokitustutkimuksesta mitään, koska en siitä kykene viestimään tämän paremmin. Pääsin muistiinpanojeni loppuun ja istahdin paikoilleni. Puheenjohtaja avasi keskustelun. Hiljaisuus! Sitten puheenvuoron pyysi komea, punatukkainen nuori nainen, jota en ollut koskaan ennen nähnyt seuran ympyröissä. »Minusta tuntuu, että kuulimme hyvän esitelmän tärkeästä asiasta. Minä vain en ymmärtänyt siitä paljoakaan. Olisin halunnut ymmärtää. Tiedustelenkin mistä voin hankkia koulutusta, jonka turvin tällaisia esitelmää voi seurata». Tulilinjalle joutui näin seuran silloinen koulutusvastaava Erna-Tia Erjas.

Seurasi selostus siitä miten NORDFORSK oli Elin Törnuddin pääsihteerikaudella vuoteen 1965 asti järjestänyt yhteispohjoismaisia dokumentaatiokursseja ja -seminaareja tavoitteena saada kaikki pohjoismaat kehittämään omaa kansallista koulutustoimintaa alalla ja miten kirjallisuuspalvelun seura oli järjestänyt viikon mittaisia kursseja eri aiheista, mm. teollisuuskirjastonhoitajan kursseja ja UDK-kursseja, ja miten juuri tällaisella esitelmä- ja alustustoiminnalla, mistä nyt oli kysymys, pyrittiin tarjoamaan jäsenistölle mahdollisuuksia lisätä tietoaan dokumentaatiosta. Punatukkainen nainen kiitti saamastaan tyhjentävästä vastauksesta ja pamautti heti perään »Onko tällainen koulutustoiminta mieles-tänne riittävää? Minä kyllä vasta alalle tullessa epäilen, ettei se riitä.» Seuran työvaliokunta otti haasteen vastaan ja lupasi palata asiaan seuraavana syksynä. Mainittakoon, että punatukkainen kapinallinen oli Ritva Launo, 1980-luvun Tietopalveluseuran ensimmäinen puheenjohtaja.

Sinä seuraavana syksynä, 1966, olin Eila Helinin kanssa seuran edustajana alussa mainitsemassani FID:n yleiskokouksessa Haagissa. Se oli yksi parhaista opintomatkoista mitä kohdalleni on osunut. Siellä käyty keskustelu dokumentaatioalan teoriaperustaksi tarvittavan tieteen luonteesta auttoi minua jäsentämään dokumentaatiomaailmaani ja ammattikäsitteitäni uudella tavalla. Keskustelun sisältö oli meille molemmille siinä vaiheessa paljon tärkeämpää kuin se, että tälle tieteelle tarjottiin informatiikan nimeä (nimikeskustelusta ks. Okko 1974). Meillä oli kiintoisat tuomiset seuran työvaliokunnalle, joka valmisti myöhemmin syksyllä pidettävää yleiskokousta.

Koulutusteema kokosi sankan joukon jäseniä syksyn 1966 yleiskokoukseen. Keskustelu oli perusteellinen ja monipuolinen. Sen tuloksena yleiskokous evästi hallituksen asettamaan alan peruskoulutusta pohtivan valiokunnan, jonka tuli selvittää asiaa lisää sekä hakea erilaisia vaihtoehtoja. Seuran hallitus asetti peruskoulutusvaliokunnan vielä samana syksynä.¹ Sen työ ei kuitenkaan päässyt alkua pidemmälle, kun rupesi tapahtumaan monenlaista. Taustoitin seuraavassa lyhyesti tätä tapahtumista.

1960-luvulla virisi valtiovallan taholla kiinnostus kirjallisuuspalvelun järjestämiseen maassamme. V. 1964 opetusministeriö asetti komitean selvittämään kirjallisuuspalvelun tarpeita ja kehittämismahdollisuuksia. Komitea päätyi ehdottamaan, että perustettaisiin pysyvä toimikunta käsittelemään kirjallisuuspalvelun yleisiä ja yhteisiä kysymyksiä. Tieteellisillä kirjastoillahan oli jo tällainen pysyvä elin, nimittäin Tieteellisten kirjastojen lautakunta. Komitean ehdotus toteutui, kun opetusministeriö tammikuun alkupäivinä 1967 asetti Tieteellisen kirjallisuuspalvelun toimikunnan. Kutsun sitä seuraavassa Kivalon toimikunnaksi sen puheenjohtajan, Teknillisen korkeakoulun professorin Pekka Kivalon mukaan.

Kivalon toimikunta totesi koulutuskysymyksen ratkaisemisen kiireellisimmäksi asiaksi. Se ehdotti yhteistyötä Suomen kirjallisuuspalvelun seuran kanssa, joka tarttuikin tarjoukseen. Seuran peruskoulutusvaliokunta työskenteli Kivalon toimikunnan jaoston ja sai toimikunnan sihteerin DI Sinikka Koskialan avuksi. Yhteistoiminta toimikunnan ja jaoston välillä sujui kitkattomasti. Löytyi yhteinen linja, jonka mukaan koulutusta tulisi kehittää kolmella tasolla seuraavasti:

1. Nopeasti käynnistettävä kurssitoiminta, joka osittain olisi luonteeltaan täydennyskoulutusta informaatioalalla toimiville, mutta kuitenkin niin syvälinen, että myöskin alalle aikoville siitä olisi hyötyä.
2. Yliopistoissa ja korkeakouluissa pääaineen yhteydessä tapahtuva informaatioalan opetus.
3. Informaatioalan tutkimustoiminta.

Nämä yhteiset teesit löytyvät Komiteamietinnöstä 1967: B 99.

Mietinnössä tehdään vain yksi ehdotus, se, että opetusministeriö myöntäisi Suomen kirjallisuuspalvelun seuralle varat viittä dokumentaatioopetuskurssia varten. Liitteenä oli ensimmäisen kurs-

sin ohjelmaluonnos ja budjettiehdotus. Mietintö on allekirjoitettu joulukuun 15 päivänä 1967. Opetusministeriö myönsi ensimmäisen kurssin varat niin ripeästi, että kurssi aloitettiin huhtikuun 25. päivänä 1968. Peruskoulutusvaliokunta eli Kivalon toimikunnan koulutusjaosto totesi roolinsa taas muuttuneen, sillä siitä tuli ensimmäisen kirjallisuuspalvelun kurssin toimeenpaneva opettajaneuvosto. Kurssitoiminta jatkuu yhä, pitkään informaatiopalvelun, syksystä 1986 alkaen tietopalvelun kurssien nimellä ja vakiintuneena 1980-luvulla Helsingin teknillisen korkeakoulun täydennyskoulutuskeskuksen pysyväksi koulutustoiminnaksi. Kurssin suorittaneet ovat alusta pitäen kutsuneet itseään *informaatikoiksi*.

Terminologinen jäsentyminen

Kivalon toimikunnan mietintö on terminologisesti mielenkiintoinen. Siinä tieteellisen *kirjallisuuspalvelun* toimikunta ehdottaa *dokumentaatioalan* kurssien aloittamista mainiten, että kurssitoiminta on luonteeltaan täydennyskoulutusta *informaatioalalla* toimiville.

Kirjallisuuspalvelu -sanaa toimikunta käyttää vain itsestään ja kirjallisuuspalvelun seurasta. *Dokumentaatio* määritellään opiksi tietojen keräämisestä, muokkaamisesta ja jakamisesta. Se on selvästi supistelma FID:n määritelmästä. Tekstissä mainitaan, että yhä yleisemmin on ruvettu käyttämään nimitystä *informaatio-oppi*. Se oli peruskoulutusvaliokunnan muovaama vastine *information science* -käsitteelle. Saattaa olla niinkin, että informaatio-oppi on käsitettävä myös FIDin yleiskokouksessa edellisvuonna esitetyn *informatiikka* -termin ensimmäiseksi suomennokeksi.

Huomion arvoisena pidän mietinnössä esitettyä dokumentaation lähempää luonnehdintaa: »Luonteeltaan dokumentaatio kuuluu poikittais-tieteelliseen ja yhteyksiä luovaan toimintaan. Se luo yhteyksiä eri tieteenhaarojen välille, tutkimuksen ja käytännön sovellutuksen välille, kirjasto- ja arkistotoimiin sekä tutkimus- ja sovellutustoiminnan välille». Sanoitus on ehkä hiukan kömpelö, mutta siitä paljastuu 60-lukulainen tapa ajatella dokumentaatiota osana tieteellistä kommunikaatiota. Lyhyessä perusteluosassa — koko mietintö käsittää vain 5 sivua! — mainitaan kerran *informaatio*, kolmasti *informaatiopalvelu* ja käytetään tällä palvelualalla toimivasta *dokumentalistin* nimeä. Yhdessä kohdassa esiintyvät *informaatiopalvelu* ja *dokumentaatitointi* rinnasteisina.

Tässä ei välttämättä ole kysymys terminologiasta horjuvuudesta sinänsä. Pikemminkin teksti vain osoittaa, että informaatiopalvelu oli termi-

¹ Peruskoulutusvaliokunnan jäsenet olivat DI Erna-Tia Erjas, Oy Medica Ab, FM Hilka M. Kauppi, Suomen kirjastoseura, FT Marjatta Okko (pj.), Geologinen tutkimuslaitos, DI Elin Törnudd, Teknillisen korkeakoulun kirjasto ja DI Saima Wiklund, Kymän Oy.

nä niin nuori, ettei sen läpimenosta käytäntöön ollut vielä varmuutta. Kirjallisuuspalvelu -sana taas oli arvosteltu alusta pitäen; paremmin alaa kuvaavana monet pitivät dokumentaatiota, varsinkin kun kirjallisuuspalvelun seura edusti Suomea FID:ssä. Ranskankielestä lainatulla dokumentalistilla hoidettiin väliaikaiseen kuntoon se tosiasia, että alalla tunnettiin vain kirjallisuuspalveluinsinööriin virkanimike eivätkä kaikki dokumentalistit olleet insinöörejä koulutukseltaan.

Kivalon toimikunnan loppuvaiheita

Mietinnössään Kivalon toimikunta mainitsi tulevana myöhemmin tekemään ehdotuksensa yliopistojen ja korkeakoulujen yhteydessä annettavasta informaatioalan koulutuksesta sekä informaatio-oppiin liittyvästä tutkimustoiminnasta. Ensimmäisen kirjallisuuspalvelun kurssin opettajaneuvostourakkansa hoidettuaan koulutusjaosto otti mappinsa taas esiin ja kävi työhön käsiksi. Tällä välillä DI Sinikka Koskiala oli siirtynyt Yhdysvaltoihin Scandocin johtajaksi. Uudeksi sihteeriksi tuli FM Eila Junnila, joka oli juuri suorittanut kirjallisuuspalvelun kurssin.

Peruskoulutusvaliokuntaa täydennettiin uudella jäsenellä. Hän oli Ritva Sievänen-Allen, joka oli nimitetty Tieteellisten kirjastojen lautakunnan virkatutkintojaoston puheenjohtajaksi. On paikallaan muistuttaa tässä siitä, että ensimmäinen virkatutkintokurssi pidettiin touko-kesäkuussa 1969 ja tutkinto astui voimaan 1. 10. 1969. Kokemusten ja tietojen vaihto suunnitelmista olivat tuolloin kovasti paikallaan, varsinkin kun toinen informaatiopalvelun kurssi käynnistyi samana syksynä.

Kivalon toimikunnan koulutusjaosto sai työnsä valmiiksi syyskuun 29. päivänä 1969. Silloin olivat kuitenkin toimikunnan päivät jo luetut, sillä saman vuoden huhtikuussa valtioneuvosto oli päättänyt asettaa uuden elimen, Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan, jonka toimikausi alkoi lokakuun 1. päivänä 1969. En tunne muutoksen taustoja. Jäsenistö vaihtui niin, että Kivalon toimikunnasta vain ylikirjastonhoitaja, FL Henrik Schauman siirtyi uuteen neuvottelukuntaan.

Informointi -sanana syntysija lienee opetusministeriön tiede- ja korkeakouluosastossa. Muistan yrittäneeni ottaa selvää sanan »etymologias-ta», mutta selvää vastausta en saanut. Pikemmin oltiin kiusaantuneita utelemisesta. Neuvottelukunta otti itselleen muodikkaasti akronyymin TINFO. Äkkiähän informointi peittyi akronyymien alle. Kaikki, joita TINFO:n tekemiset kiinnostivat, tiesivät mistä oli kysymys. Olkoon nyt sitten vaikka tieteellistä informointia! — En mal-

ta olla mainitsematta, että peruskurssin luentokertauksessa TINFO:n »oikean» nimen kysymistä erottelevampaa tehtävää on vaikea löytää!

Kivalon toimikunnan koulutusjaoston muistio siirtyi TINFO:n käsiteltäväksi. Muistion alkuperäiskappale on opetusministeriön arkistossa sarsassa Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan pöytäkirjat (pk. 1/1969, Liite 1).

Kivalon toimikunnan koulutusmuistion sisällöstä

Kivalon toimikunnan I osamietinnön kolmesta koulutustavoitteesta ensimmäinen oli toteutunut jokseenkin täsmälleen yhdessä vuodessa, mientö allekirjoitettiin joulukuussa 1967 ja ensimmäisen kirjallisuuspalvelun kurssin opetus päättyi joulukuussa 1968. On muistettava, että kurssitoiminta oli tarkoitettu väliaikaisratkaisuksi. Mietinnössä esitetyt viisi kurssia oli välipuheen tasolla tingitty kolmeksi. Koulutusjaoston oli käsityksensä mukaan saatava oma esityksensä nopeasti valmiiksi, koska aikaa vakiinnuttaa koulutus näytti olevan vähän.

Mietinnön kahdesta ensimmäisestä kohdasta eriyimme kaksi osa-aluetta. Toinen oli informaatiopalvelun hyväksikäytön opetus ja toinen oli opetus, joka tähtää valmiuksien antamiseen informaatioalalla toimimiseen. Molempien taustalle kuului osamietinnön kolmas kohta, tutkimus, päämääränä.

Koska käsitimme dokumentaation teknis-tieteellisen kommunikaation formaaliksi puoleksi, oli luonnollista käsittää alan koulutusarve hyvin laajaksi. Tieteellisen kommunikaation perusperiaatteet tulisi opettaa kaikille korkeakouluopiskelijoille perehdyttämällä heidät sekä tieteelliseen kirjoittamiseen ja julkaisemiseen että julkaistun tiedon hankintaan. Nykyistä tutkintoterminologiaa käyttäkseni hahmotelimme syventäviä opintoja tukevia oppiainekohtaisia tai oppiaineryhmiä koskevia yleisopintoja.

Informaatioteknologia oli tuolloin huikeassa kehitysvaiheessa. Tiivistelmäjulkaisujen atk-pohjainen tuottaminen oli alkanut ja alan kirjallisuudessa ja kokouksissa tuotiin esiin monenlaisia visioita uuden tekniikan tarjoamista mahdollisuuksista. Myös meillä oli omat visiomme siitä mitä seurauksia dokumentaation »informaatioteknistymisellä» saattaa olla ja päädyimme käsitykseen, että Suomessa tulisi olla erillinen laitos, jonka tehtävänä olisi tutkia ja kehittää Suomen oloja varten uusia informaatiojärjestelmiä. Niiden sisällölliseen puoleen olisi pureuduttava yhteistyössä niiden tieteenalojen kanssa, joiden järjestelmistä kulloinkin on kysymys. Niinpä koulutusta suunnitteleva ryhmä päättyi mutkattomasti ajatukseen tutkimuslaitoksesta, joka an-

taisi myös käyttäjäkoulutusta, jolloin olisi mahdollista jatkuvasti arvioida järjestelmiä ja kehittää niitä saatujen tulosten valossa.

Rinnakkaisesti halusimme myös rakentaa koulutusta tuleville dokumentalisteille siten, että he voisivat sisällyttää tämän oppiaineen opintosuoritukset tutkintoonsa. Arvioimme, että dokumentaation tieteellisten perusteiden opiskelun tulisi tapahtua tiedekuntarahoissa. Tarvittaisiin siis sekä kaikkien tiedekuntien ulkopuolella oleva, eri oppiaineiden kanssa tutkimusyhteistyötä harjoitettava erillinen laitos että yhdessä tiedekunnassa oleva ainelaitos itse alaan keskittyvää opiskelua varten. Tutkimusyhteistyötä tutkimuslaitoksen ja oppilaitoksen välillä pidimme itsestäänselvyytenä.

Valitsimme Helsingin yliopiston ensimmäiseksi korkeakouluksi, jossa dokumentaatioalan opetusta ja tutkimusta harjoitettaisiin näin voimaaperäisesti. Valinta perustui siihen tosiasiaan, että Helsinki oli tuolloin — ja on yhä — informaatiopalvelutoiminnan suurin ja monipuolisin keskitymä maassamme, mikä turvaisi pitkälti opetusresurssien saannin molemmissa laitoksissa.

Kysyä sopii, miksi sivuutimme Helsingin yliopiston kirjaston dokumentaatiolaitoksen mahdollisena hallinnollisena sijoituspaikkana. Käsitteksi mukaan pääsyinä olivat toisaalta dokumentaation käsitteittäminen tieteellisen toiminnan integroiduksi osaksi ja toisaalta kirjastojen käsitteittäminen yhteistyökumppaneiksi. Sitäkään ei voi kieltää, ettemmekö olisi tehneet suunnitelmamme melkoisessa hallintotietouden tyhjiössä. Asiaa selittää kuitenkin se, että jaostona valmistimme suunnitelmaa toimeksiantajalle, Kivalon komitealle, jonka tulisi puntaroida hallinnollisesti ja taloudellisesti mahdollisia ratkaisuja.

Muistiossaan koulutusjaosto siis ehdotti, että Helsingin yliopistoon perustettaisiin tiedekuntien ulkopuolinen tutkimus- ja yleisopetuslaitos sekä informatiikan ainelaitos joko valtiotieteelliseen tiedekuntaan tai matemaattis-luonnontieteelliseen osastoon. Viimeksimainitut antoivat TINFOLle lausunnon muistion ehdotuksista. Edellinen asettui epäroivälle kannalle, jälkimmäinen sen sijaan selvästi myönteiselle kannalle. Tästä kannanotosta heijastunee ainakin jossakin määrin ICSUn (International Council of Scientific Unions) piirissä tuolloin aktueeli keskustelu tieteellisen julkaisutoiminnan kehittämisestä erityisesti silmällä pitäen julkaistun tiedon rekisteröinnin ja välitysjärjestelmien tehostamista sekä välitysjärjestelmien saattamisesta kehitysmaiden tutkijoiden ulottuville (UNISIST-ohjelma).

Kivalon toimikunnan koulutusjaosto tiesi Tampereen yliopiston hankkeista siirtää kirjastoalan opetus opetusjaostosta tiedekuntatasolle perustamalla kirjastotieteen professorin virka.

Tämän hankkeen toteutuminen ei mielestämme mitenkään voinut ratkaista dokumentaation korkeamman opetuksen ja tutkimuksen ongelmaa. Työskentelimme omalta pohjalta pohtien miten asia voitaisiin järjestää järkevästi. Siihen omaan pohjaan kuului dokumentaatiokäsityksemme ja se, että me kaikki olimme henkisesti, alkuperäiskoulutuksemme voimalla kukin oman tiede- tai toimintaympäristömme täysivaltaisia jäseniä. Suunnitelmamme tähtäsi tällaisen dokumentaation jatkuvuuden turvaamiseen.

Dokumentaatiokäsityksen hajoaminen

Käydessään käsittelemään Kivalon toimikunnalta perimäänsä koulutusmuistiotä TINFO asetui odottavalle kannalle akateemisen koulutuksen järjestämisen asiassa. Sen sijaan se päätti ottaa käsiteltäväksi muistion sisältämät ainekset informaatiopalvelujen hyväksikäytön opetuksesta. Toisin kuin muistion laatijat, jotka tähdensivät käyttäjäkoulutuksen vuorovaikutuksellisuutta ja siihen sisältyviä mahdollisuuksia kehittää metodisesti kumpaakin osallistujatiedettä molemminpuolisen yhteistyön keinoin, TINFO piti käyttäjäkoulutusta informatiikan akateemisesta opetuksesta ja tutkimuksesta erillisenä kysymyksenä. Suurin osa koulutusmuistion yleisperusteluista sisältyy kuitenkin TINFOn maaliskuussa 1970 allekirjoittamaan mietintöön informaatiopalvelun hyväksikäytön opetuksesta (KM 1970: B22).

Ilmestymistapansa vuoksi, siis irroitettuna alkuperäiskontekstista, tämän mietinnön aineksilla ei liene ollut merkitystä aikalaisille ajatellen informatiikan akateemisen opetuksen ja tutkimuksen ratkaisemista. Jakamalla koulutusmietinnön kahtia TINFO tuli omalta osaltaan naulanneeksi pitävän naulan kokonaisvaltaisen dokumentaatiokäsityksen arkkuun.

Ensimmäinen naula se ei kuitenkaan ollut. Sen naulaaja oli opetusministeriö, joka 1960-luvun lopulla selvästi otti kantaa siihen, että tieteellisen julkaisutoiminnan asiat kuuluvat valtion tieteellisille toimikunnille. Se, jos mikä, merkitsi reiviirin rajausta: Julkaiseminen on osa tieteenharjoitusta. Kuinka ollakaan, olen minäkin osallistunut siihen v:sta 1967 v:een 1975 Nordiska publiceringsnämnden för naturvetenskap -lautakunnan jäsenenä valtion luonnontieteellisen toimikunnan edustajana, tekemällä luonnontieteelliselle toimikunnalle ja tieteen keskustuimikunnalle selvitykset tieteellisestä julkaisutoiminnasta sekä osallistumalla opetusministeriön väitöskirjatouimikunnan työhön. Tiedän itse tehneeni nämä työt dokumentalistina, mutta se ei muuksi muuta sitä asiaa, että julkaisutoimintaa koskevaa opetusta ja tutkimusta ei Kivalon toimikunnan

koulutusmuistiossa oteta riittävän painokkaasti esille.

Jälkiviisaasti voin todeta, että asiat olivat Suomessa organisoituneet valtionhallinnon piirissä niin, että ne 1960-lukulaisen dokumentaatiokäsityksen kannalta alkoivat hajota kahtaalle. Dokumentaatioäiti sai luovuttaa julkaisutoimintatyttären vaimoksi tieteenharjoituksen rahoittajalle ja helmoihin jäi informaatiopalvelun äpäräpoika. Poika rupesi pian ajamaan korttelirallia tietoteknologian mopolla.

TINFO:n käyttäjäkoulutusmietinnöstä tulevat esiin käsitteet informaatiopalvelu ja informatiikka suunnilleen nykymerkityksessään osoittaen, että termit olivat kahdessa vuodessa läpäisseet tien jokapäiväiseen käyttöön. Mitenkään hyvin niitä ei ole määritelty, esim. informatiikka on vain jokin akateeminen oppiaine. Vuosien 1969—72 Signumeja lueskellessa törmään tuon tuostakin käsite-epäselvyyksiin, esim. sellaisiin, että informatiikka saa merkityksen informaatiopalvelukäytäntöjen opetus kun taas tarkoitettaessa informaatioalan tutkimusta informatiikkasanaa ei näy mailla, halmeilla.

Olen palannut lähtökohtaani: Mistä informatiikan näkökulmasta tarkastella koulutusmurrosta? 1960-lukulaisten dokumentaatiokäsityksessä näen informatiikan molemmat linjajuuret ellei nyt ihan toisiinsa kietoutuneina niin ainakin juuririhmat toisiinsa takertuvina. Sen sijaan erottuu Laaksovirran (1983) tarkoittama informaation kontrollin linja melko tarkalleen joulukuusta 1968 eteenpäin, ei kuitenkaan tutkimuksena, vaan opastuksena uusiin käytäntöihin. Tuolloin näet kirjallisuuspalvelun seura järjesti atk-dokumentaation kurssin otsikolla Tietokonepalvelua »mittatilaustyönä». Se oli pitkän, yhä jatkuvan sarjan ensimmäinen.

Vielä vuodelta 1972 löydän jälkiä 1960-lukulaisesta dokumentaatiosta. Silloin näet lakkautettiin sekä Tieteellisten kirjastojen lautakunta että Tieteellisen informoinnin neuvottelukunta. Niiden tehtävät annettiin Tieteellisen informoinnin neuvostolle, joka jatkoi TINFO-akronyymin käyttöä. Mielenkiintoa on tässä sillä seikalla, että uuden TINFO:n jäsenistöltä edellytettiin kolmen lajin asiantuntemusta, nimittäin tieteellisen informaatiopalvelun, tieteellisten kirjastojen ja tieteellisen julkaisutoiminnan asiantuntemusta. Edustettuna tuli olla myös informaatiopalvelulaitosten ja tieteellisten kirjastojen käyttäjät. Siitä eteenpäin käsitys dokumentaatiosta osana tieteellistä kommunikaatiota ohenee ohenemistaan. Itse sanakin jää pois käytöstä. Siitä tulee historiallisen jäännöksen, jota pitää selittää.

TINFO:n informatiikan koulutuksen järjestämisestä koskevasta mietinnöstä (KM 1970: 77) tun-

nistan Kivalon toimikunnan koulutusmuistiosta kaksi asiaa. Siitä on peräisin ehdotus Helsingin yliopistoon valtiotieteelliseen tiedekuntaan tai matemaattis-luonnontieteelliseen osastoon perustettavasta informatiikan professorin virasta sekä keskushallinnon alaisuuteen perustettavasta informatiikan laitoksesta. Siitä on myös peräisin ehdotus, että informatiikalle tulisi osoittaa pysyvä sija jossain valtion tieteellisessä toimikunnassa. Oppituoliasia oli kuitenkin jo edennyt niin pitkälle Tampereen yliopistossa, että TINFOlla tätä mietintöä laatiessaan oli tieto siitä että Hallituksen esitykseen valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1971 sisältyisi kirjastotieteen ja informatiikan professorin viran perustaminen tähän yliopistoon.

Jotenkin minusta tuntuu — en siis tiedä — että Kivalon toimikunnan koulutusmuistion Helsingin yliopistoa koskeva osa on sisällytetty TINFO:n muistioon jonkinlaisista pieteettisistä. Kuitenkin se kokonaiskäsitys, johon Helsinki-vaihtoehto perustui, oli jo hajoitettu erottamalla tutkimuksellinen palvelujen hyväksikäytön opetus yksisuuntaiseksi käyttäjäkoulutukseksi. Dokumentaatio osana tieteellistä kommunikaatiota oli lyhyessä ajassa muuttunut uppoavaksi laivaksi.

Kivalon toimikunnan työn jäljet tänään

On hyvin selvää, että Kivalon toimikunnan I osamietintö (KM 1967: B99) on poikanut kirjallisuus/informaatio/tietopalvelun kurssit eli informatiikkajärjestelmien ammatillisen koulutuksen. Se voi hyvin informaation kontrollin linjallaan. Väliaikaisesta tuli pysyvä.

Sen sijaan Kivalon toimikunnan koulutusmuistion seurannaisvaikutusten jäljittäminen on ongelmallista. Eihän muistiota ole koskaan julkaistu kokonaisuutena, ei edes kuivakopiointimenetelmän mahdollistamana kvasijulkaisuna. Tuolloin elettiin näet aikaa ennen Rank Xerox-vallankumousta. Muistio ei ole ollut monenkaan lukijan ulottuvilla.

Koskiala ja Törnudd (1985) katsovat, että muistio on TINFO:n II mietintöön (KM 1970: B22) otetun aineksen puolesta vaikuttanut käyttäjäkoulutuksen leviämiseen Suomen korkeakouluun. Tähän käsitykseen voin yhtyä, joskin minun on todettava, että nykyisessä käyttäjäkoulutuksessa on enemmän informaation kontrollin linjan piirteitä kuin alkuperäisessä muistiossa hahmoteltiin. Siihen taas on huomautettava, että käyttäjäkoulutuksen toteuttamistapaa säätelee toki myös se, mikä käytännössä on mahdollista.

Sen sijaan Kivalon toimikunnan julkaisemat koulutusmuistion vaikutus informatiikan

muotoutumiseen tutkimus- ja opetuslaksiksi lienee vähäinen. Se rajoittuu nähdäkseni siihen, että muistio olemassaolollaan toimi yhtenä kimmokkeena sille, että Tampereen yliopistoon v. 1971 perustettiin alunperin aiottua laaja-alaisempi kirjastotieteen ja informatiikan professorin virka. Sisällöllisesti kahteen eri mietintöön jaettuna (KM 1970: B22 ja KM 1970: B77) muistiolla ei ollut edellytyksiä vaikuttaa informatiikkaan opinaaineena. Siitä osoituksena on myös se, että kirjastotieteen ja informatiikan kirjastotieteellinen painoalue alkoi kehittyä suotuisasti jo 1970-luvulla, kun taas informatiikan Tampere-lähtöinen painoalue sai tutkijansa ja kehittäjänsä vasta 1970- ja 1980-lukujen taitteessa.

Epilogi

Tampereen yliopistoon kotiutunut kirjastotiede ja informatiikka on kuluneina 15 vuotena saanut yhtenäistieteen tunnusmerkit. Se on hyvä asia. Nähdäkseni 1960-lukulaisella dokumentaatiolla on siinä sijansa, vaikka sitä ei sillä nimellä enää tunneta. Nimi ei ole tärkeää, ajattelutapa on.

Huomautus:

On paikallaan mainita tässä yhteydessä siitä, että Kivalon toimikunnan koulutusjaosto harkitsi käyttäjäkoulutuksen ulottamista myös koululaitokseen: Parasta käyttäjäkoulutusta olisi tiedonhankinnan opetus kouluikäisille osana oppimis-

prosessia. Luovuimme tätä asiaa koskevan ehdotuksen sisällyttämisestä muistioon, koska koululaitoksen ja opettajainkoulutuksen uudelleen järjestäminen oli jo loppusuoralla ja arvioimme tiedonhankinnan opetuksen kauppaamisen opettajainkoulutukseen olevan jo myöhäistä. Nykyiset opettajainkoulutuslaitokset saivat muotonsa v. 1972. Uudistuksessa seminaarien kirjasto-opin opetus heitettiin yli laidan. On mahdotonta arvioida olisiko vastavirtaan purjehtivalla ehdotuksella, jos se olisi tehty, ollut mitään vaikutuksia. Mainittakoon tässä kuitenkin siitä, että v. 1984 Hämeenlinnan opettajainvalmistuslaitoksen ja Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen yhteistyönä valmistui ehdotus kirjastonkäytön ja tiedonhankinnan didaktisen opetuksen sisällyttämisestä opettajainkoulutuksen yleisopintoihin.

Hyväksytty julkaistavaksi 22. 9. 1986.

Lähteet

- Koskiala, Sinikka ja Törnudd, Elin, Informaatiopalvelujen hyväksikäytön opetuksen historiaa ja nykypäivää. Acta Univ. Tamperensis, Ser. A, vol. 200, ss. 136—143, 1985.
- Laaksovirta, Tuula H., Informatiikan kaksi historiaa. Kirjastotiede ja informatiikka 2 (4): 100—105, 1983.
- Okko, Marjatta, Suomen kirjallisuuspalvelun seura; Katsaus 25-vuotiseen toimintaan. Signum 5 (6): 97—100, 1972.
- Okko, Marjatta, Informatiikka — tiedonkasvun tiede. Kanava 2 (4): 217—221, 1974.
- Komiteamietinnöt
- KM 1967: B 99. Tieteellisen kirjallisuuspalvelun toimikunnan I osamietintö, 1. Dokumentaatioalan kurssien aloittaminen. Helsinki 1968.
- KM 1970: B 22. Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan II mietintö. Informaatiopalvelun hyväksikäytön opetuksen järjestäminen. Helsinki 1970.
- KM 1970: B 77. Tieteellisen informoinnin neuvottelukunnan III mietintö; Informatiikan koulutuksen järjestäminen. Helsinki 1970.

Ohjeita kirjoittajille:

Kirjastotiede ja informatiikka julkaisee oman oppiaineensa ja siihen läheisesti liittyvien tieteenalojen kirjoituksia: (1) artikkeleita, (2) katsauksia, (3) haastatteluja, (4) keskustelua, (5) raportteja, (6) kirjallisuus-esityksiä ja -arvioita sekä (7) Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistyksen toimintaa esitteleviä kirjoituksia.

Laajempien kirjoitusten (1—3) alkuun sijoitetaan lyhyt englannin kielinen tiivistelmä (abstrakti).

Kirjoitukset tarjotaan kahtena kappaleena toimitukselle julkaistavaksi. Ne on kirjoitettava koneella yhdelle puolelle liuskaa ns. »kolmosväliskeellä» (noin 30 riviä per liuska) jättämällä kullekin sivulle leveä marginaali. Kirjoitusten on oltava lopullisessa puhtaaksikirjoitetussa asussaan.

Kirjallisuusluettelon laadinnassa pyydetään käyttämään seuraavaa kaavaa:

- *Esimerkkinä kirja:* Rózsá, György, Scientific information and society. Mouton, The Hague, 1973.
- *Esimerkkinä aikakauslehtiartikkeli:* Inhaber, H. & Alvo, M., World science as an input-output system. Scientometrics. 1 (1): 43—64. 1978. (Jos vuosikertaa ei mainittu, ensimmäiseksi vuosiluku.)

Ennen kirjoitusten painattamista kirjoittajille lähetetään yksi oikovedos, joka on korjattuna palautettava mahdollisimman pian toimittajalle. Kaikista yhteyksistä kirjapainoon vastaa toimitus.

Tekijät vastaavat kirjoitustensa tieteellisestä sisällöstä.